

**ПИТАННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА, КРИМІНОЛОГІЇ
ТА КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОГО ПРАВА,
КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ПРАВО ТА КРИМІНАЛІСТИКА**

АНДРУШКО А. В.,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінально-правових
дисциплін та міжнародного
кримінального права
(Ужгородський національний університет)

УДК 343.4

**КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА СУБ'ЄКТИВНИХ ОЗНАК
НЕЗАКОННОГО ПОМІЩЕННЯ ДО ПСИХІАТРИЧНОГО ЗАКЛАДУ**

У статті охарактеризовано суб'єктивні ознаки незаконного поміщення до психіатричного закладу (ст. 151 КК). Зроблено висновок, що суб'єктом цього злочину може бути лише лікар-психіатр, який одноосібно чи у складі комісії лікарів-психіатрів прийняв рішення про поміщення до психіатричного закладу завідомо психічно здорової особи. Суб'єктивна сторона розгляданого злочину характеризується виною у формі прямого умислу.

Ключові слова: незаконне поміщення до психіатричного закладу, суб'єкт злочину, суб'єктивна сторона злочину, вина.

В статье охарактеризованы субъективные признаки незаконного помещения в психиатрическое учреждение (ст. 151 УК Украины). Сделан вывод, что субъектом этого преступления может быть только врач-психиатр, который единолично или в составе комиссии врачей-психиатров принял решение о помещении в психиатрическое учреждение заведомо психически здорового человека. Субъективная сторона рассматриваемого преступления характеризуется виной в форме прямого умысла.

Ключевые слова: незаконное помещение в психиатрическое учреждение, субъект преступления, субъективная сторона преступления, вина.

The article researches subjective indicators of illegal placement of a person to a mental hospital (article 151 of the Criminal Code of Ukraine). It is suggested that the only possible subject of such a crime is a psychiatrist who alone or as a part of commission of psychiatrists knowingly decided to place a healthy person to a mental hospital. Subjective side of this crime is characterized by a guilt in a form of direct intention.

Key words: illegal placement to a mental hospital, subject of a crime, subjective side of a crime, guilt.

Вступ. Психіатрія є зоною ризику порушення фундаментальних прав людини. Тому важливою є ефективна кримінально-правова протидія можливим зловживанням під час надання психіатричної допомоги, недопущення використання психіатрії в немедичних цілях, насамперед під час поміщення людини на стаціонарне лікування до психіатричного закладу.



Чинне кримінальне законодавство України передбачає відповідальність за незаконне поміщення до психіатричного закладу (ст. 151 КК). Однак, як відомо, відповідна норма на практиці застосовується вкрай рідко, що пояснюється як підвищеною латентністю таких злочинів, так і недосконалістю законодавчої конструкції даного складу злочину. Попри це зі ЗМІ ми все частіше дізнаємося про найбільш резонансні випадки сучасного використання психіатрії в немедичних цілях.

Проблемам кримінально-правової протидії незаконному поміщенню особи до психіатричного закладу в юридичній літературі приділяється небагато уваги. Серед науковців, які цікавилися даним питанням, можна назвати таких, як О.Є. Амосов, Ю.М. Аргунова, В.І. Борисов, С.В. Бородін, О.С. Горелік, В.І. Зубкова, Л.В. Іногамова-Хегай, Л.Л. Кругліков, М.Ю. Карасьова, А.В. Наумов, О.І. Рарог, І.М. Тяжкова, М.І. Хавронюк, О.І. Чучаєв, С.Д. Шапченко та інші. Однак можна констатувати, що вказане питання розглядається переважно на рівні підручників і науково-практичних коментарів. До того ж більшість праць, присвячених зазначеній проблемі, стосується аналізу російського законодавства. Відтак дискусійними на сьогодні є більшість питань кримінальної відповідальності за незаконне поміщення до психіатричного закладу.

Постановка завдання. Мета пропонованої статті – на підставі аналізу кримінально-правової літератури здійснити кримінально-правову характеристику суб'єктивних ознак незаконного поміщення до психіатричного закладу.

Результати дослідження. Питання про суб'єкт незаконного поміщення до психіатричного закладу в науці кримінального права вирішується неоднозначно. Переважна більшість дослідників визнає, що суб'єкт цього злочину спеціальний. Так, М.І. Хавронюк зазначає, що ним може бути лише лікар-психіатр, який відповідно до встановленого законодавством України порядку одноосібно чи у складі комісії приймає рішення про поміщення особи до психіатричного закладу [1, с. 385]. Вказану думку поділяють також Ю.М. Аргунова [2], В.І. Борисов [3, с. 121], Л.В. Іногамова-Хегай [4, с. 107], М.Ю. Карасьова [5, с. 126], О.І. Рарог [6, с. 95], Н.К. Семернева [7, с. 152], С.В. Тасаков [8, с. 192], Т.М. Устінова [9, с. 103], О.І. Чучаєв [10, с. 236], С.Д. Шапченко [11, с. 285] та інші. Окремі зі вказаних дослідників дещо конкретизують ті вимоги, яким повинен відповідати спеціальний суб'єкт цього злочину. Відповідна конкретизація пов'язана з тим, що процес прийняття остаточного рішення про поміщення особи до психіатричного закладу є досить складним і розтягнутим у часі. Наприклад, О.І. Рарог зазначає: «Суб'єкт злочину – спеціальний, ним може бути лише лікар-психіатр, що поставив завідомо неправдивий діагноз та видав направлення на примусову госпіталізацію, а також лікар-психіатр, що безпосередньо здійснив примусову госпіталізацію особи, яка завідомо їй не потребувала» [6, с. 95]. Н.К. Семернева вважає, що суб'єктом цього злочину є лікар-психіатр, якому законом надано право вирішувати питання про госпіталізацію хворих і звертатися із заявою про примусову госпіталізацію до суду [7, с. 152]. На думку Т.М. Устінової, суб'єктом розглядуваного злочину є лікар-психіатр, який поставив неправдивий діагноз і прийняв рішення про госпіталізацію, або ж той, який безпосередньо її здійснив [9, с. 103].

Щодо суб'єкта розглядуваного діяння в російській кримінально-правовій літературі висловлювалася й інша точка зору. Саме її існування зумовлене наявністю в ч. 2 ст. 128 «Незаконна госпіталізація до медичної організації, яка надає психіатричну допомогу у стаціонарних умовах» КК РФ такої кваліфікуючої ознаки як використання винним свого службового становища, а також тим, що санкція ч. 1 вказаної норми не передбачає покарання у вигляді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю. Зважаючи на це, Л.Л. Кругліков пише: «Питання про суб'єкт злочину спірне. Відштовхуючись від змісту ч. 2 ст. 128, де кваліфікуючою обставиною визнане використання винним свого службового становища, слід дійти висновку, що суб'єктом діяння, описаного в ч. 1 ст. 128, є будь-яка приватна особа. Адже незаконно помістити на лікування без використання службового становища особа, яка його займає,



не може. Відповідно, суб'єктом незаконного поміщення до стаціонару може бути і близький родич, який виявляє ініціативу та наполегливість у поміщенні, скажімо, батька до психіатричного стаціонару, викривляє лікарю картину захворювання, поведінку потерпілого» [12, с. 96]. Думку про те, що суб'єктом розглядуваного діяння є будь-яка фізична осудна особа, яка досягла 16 років, поділяють також С.В. Бородін [13, с. 81], В.І. Зубкова [14, с. 210], А.В. Наумов [15, с. 119], С.І. Нікулін [16, с. 331] та інші.

Остання точка зору, на нашу думку, є хибною. Ю.М. Аргунова справедливо наголошує: міркування про те, що суб'єкт розглядуваного злочину загальний, базуються не на правовому, а на побутовому уявленні про процедуру «поміщення» до психіатричного закладу. Вона пише: «Коли люди кажуть: «Я помістив свою сестру (матір, дочку) до лікарні», то під цим зазвичай мають на увазі, що вони проявили ініціативу. Зрозуміло, що насправді таке поміщення здійснив лікар, а не вони. Як би не старалися будь-які «зацікавлені особи» «помістити» свого родича до палати психіатричного стаціонару, зробити це їм не вдасться» [2].

Як відзначає О.Є. Амосов, саме законодавство про психіатричну допомогу підказує, що відповідні дії може вчинити лише спеціальний суб'єкт, який наділений правом прийняти досудове (попереднє) рішення про примусову госпіталізацію особи до психіатричного закладу. У даному випадку мається на увазі лікар-психіатр, який діє як одноособно, так й у складі комісії лікарів-психіатрів. Усі інші особи, котрі ініціювали процес госпіталізації особи, іншим чином сприяли її госпіталізації, не «поміщують особу до психіатричного стаціонару», а лише сприяють її поміщенню до вказаного закладу. Тому їхні дії слід кваліфікувати як співучасть у розглядуваному злочині [17, с. 119].

Особи, які виконують управлінські функції у психіатричних закладах (завідувачі відділень, головні лікарі, їх заступники та інші) і використовують своє службове становище для вчинення злочину (наприклад, шляхом надання вказівок безпосереднім виконавцям злочину), не поміщують до психіатричного закладу завідомо психічно здорову особу, вони лише сприяють вчиненню злочину порадами, вказівками та іншим чином, тобто виконують ролі співучасників злочину – організаторів, підбурювачів чи пособників. Оскільки згідно зі ст. 14, 16 Закону України «Про психіатричну допомогу» [18] прийняти досудове рішення про госпіталізацію може лише лікар-психіатр (одноособово чи у складі комісії лікарів-психіатрів), то лише лікар-психіатр, який діє як медик, а не як службовець, може виступати в якості суб'єкта злочину, здатного безпосередньо виконати об'єктивну сторону складу даного злочину. Видається, що має рацію О.Є. Амосов, коли зазначає: «Особа, яка виконує управлінські функції у психіатричних стаціонарах, може бути виконавцем даного злочину, проте лише як лікар-психіатр, який розглядається у відриві від займаної ним посади» [17, с. 124].

На те, що суб'єктом розглядуваного діяння є лікар-психіатр, зрештою, вказують санкції ст. 151 КК України, в яких передбачено, зокрема, покарання у вигляді позбавлення права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю.

Як відзначалося вище, приватні особи, які сприяли незаконному поміщенню до психіатричного закладу (родичі, законні представники та інші зацікавлені особи), підлягають відповідальності в якості співучасників (організаторів, підбурювачів чи пособників) даного злочину. Іншої точки зору дотримується С.Д. Шапченко: «Якщо людина поміщається до психіатричного закладу приватною особою, остання несе відповідальність за відповідною частиною ст. 146» [11, с. 285]. Вказана позиція автором, на жаль, ніяк не аргументована. Ст. 146 КК України, яка передбачає відповідальність за незаконне позбавлення волі або викрадення людини, по суті є загальною щодо ст. 151 КК України. Остання виділена законодавцем, зокрема, з огляду на специфічне місце вчинення даного злочину, яким є психіатричний заклад. Незрозуміло також, з якої причини приватні особи за вчинення даного діяння повинні підлягати більш суворому покаранню, ніж лікарі-психіатри, адже в ч. 1 ст. 146 КК передбачено більш суворе покарання, ніж у



ч. 1 ст. 151 КК. Якщо максимальна межа покарання у вигляді позбавлення волі за вчинення першого діяння сягає трьох років, то за незаконне поміщення до психіатричного закладу – лише двох років. Вище також зазначалося, що поміщення до психіатричного закладу без рішення лікаря-психіатра є неможливим. Зважаючи на викладене, на наш погляд, немає підстав для кваліфікації дій приватних осіб, винних у сприянні незаконному поміщенню до психіатричного закладу, за ст. 146 КК.

Що стосується судді, який постановив завідомо неправосудне рішення про примусову госпіталізацію особи до психіатричного закладу чи про продовження такої госпіталізації (ст. 22 Закону України «Про психіатричну допомогу»), то він підлягає відповідальності за відповідною частиною ст. 375 КК України. При цьому навряд чи можна погодитися з тими науковцями, які вважають, що такі дії судді, який перебував у попередній змові з лікарем-психіатром чи іншими зацікавленими особами, підлягають кваліфікації за сукупністю зі ст. 151 КК [12, с. 97]. На наш погляд, у такій ситуації дії судді повністю охоплюються ст. 375 КК. Кваліфікація вчиненого за сукупністю вказаних злочинів означатиме, що суддя двічі притягуватиметься до кримінальної відповідальності за один і той же злочин, що неприпустимо.

Суб'єктивна сторона розглядуваного злочину характеризується виною у формі прямого умислу: винний усвідомлює, що поміщає до психіатричного закладу завідомо психічно здорову особу, та бажає цього. Вказівка в диспозиції ч. 1 ст. 151 КК України на те, що до психіатричного закладу поміщається завідомо психічно здорова особа, означає, що суб'єкт даного злочину достовірно знає, що він приймає рішення про госпіталізацію (чи про продовження госпіталізації) до психіатричного закладу психічно здорової особи. При цьому, однак, слід мати на увазі, що мова тут повинна йти не стільки про повну відсутність в особи психічних захворювань, скільки про відсутність у неї таких психічних хвороб, які дають підставу для її обов'язкової госпіталізації до психіатричного закладу.

Суб'єктивна сторона поміщення до психіатричного закладу завідомо психічно здорової особи, що спричинило тяжкі наслідки (ч. 2 ст. 151 КК), характеризується змішаною виною (прямим умислом щодо незаконного поміщення до психіатричного закладу та необережністю (злочинною самовпевненістю чи злочинною недбалістю) до тяжких наслідків, що настали внаслідок цього). Висловлена вченими точка зору, згідно з якою ставлення винної особи до тяжких наслідків може бути як умисним, так і необережним [19, с. 83], на наш погляд, не є обґрунтованою.

Умисне вбивство потерпілого, заподіяння йому тяжкого тілесного ушкодження, середньої тяжкості тілесного ушкодження, вчинені, наприклад, як спосіб незаконного поміщення до психіатричного закладу або з метою подолати вчинений під час такого поміщення опір, потребують кваліфікації за сукупністю злочинів, передбачених ч. 2 ст. 151 КК та, відповідно, ч. 1 або 2 ст. 115, ч. 1 або 2 ст. 119, ч. 2 ст. 122 КК України [1, с. 385].

Мотиви й мета цього злочину не є обов'язковими ознаками складу злочину та на його кваліфікацію не впливають. Однак вони можуть бути враховані судом під час призначення покарання. Мотиви незаконного поміщення до психіатричного закладу можуть бути різними: корисливість, помста, бажання «допомогти» знайомому позбутися від обтяжливого догляду за родичем тощо. Якщо в радянські часи розглядуване діяння вчинялось, як правило, з метою ізоляції інакомислячих, то сьогодні домінує мета незаконного заволодіння житлом чи іншим майном незаконно госпіталізованих [20, с. 235-237].

Висновки. Підсумовуючи викладене вище, можна зробити наступні узагальнення.

Зважаючи на положення Закону України «Про психіатричну допомогу», а також на те, що санкції ст. 151 КК передбачають покарання у вигляді позбавлення права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю, можна зробити висновок, що суб'єктом розглядуваного злочину може бути лише лікар-психіатр, який одноосібно чи у складі комісії лікарів-психіатрів прийняв рішення про поміщення до психіатричного закладу завідомо психічно здорової особи. Інші особи (родичі, законні представники та інші)



можуть бути визнані співучасниками цього злочину. Суддя, який постановив завідомо неправосудне рішення про примусову госпіталізацію особи до психіатричного закладу чи про продовження такої госпіталізації, підлягає відповідальності за відповідною частиною ст. 375 КК України.

Суб'єктивна сторона розглядуваного злочину характеризується виною у формі прямого умислу. Суб'єктивна сторона поміщення до психіатричного закладу завідомо психічно здорової особи, що спричинило тяжкі наслідки (ч. 2 ст. 151 КК), характеризується змішаною виною (прямим умислом щодо незаконного поміщення до психіатричного закладу та необережністю до тяжких наслідків, які настали внаслідок цього). Мотиви й мета цього злочину не є обов'язковими ознаками складу злочину та на його кваліфікацію не впливають.

Список використаних джерел:

1. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. – 9-те вид., перероб. та допов. – К. : Юридична думка, 2012. – 1316 с.
2. Аргунова Ю.Н. Уголовная ответственность за незаконное помещение в психиатрический стационар / Ю.Н. Аргунова // Независимый психиатрический журнал. – 2011. – № 4. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://npar.ru/journal/2011/4/06-argunova.htm>.
3. Кримінальний кодекс України : науково-практичний коментар : у 2 т. / За заг. ред. В.Я. Тація, В.П. Пшонки, В.І. Борисова, В.І. Тютюгіна. – 5-те вид., допов. – Т. 2: Особлива частина / Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, В.І. Тютюгін та ін. – Х. : Право, 2013. – 1040 с.
4. Российское уголовное право. Особенная часть : учебник для вузов / под ред. В.С. Комиссарова. – СПб. : Питер, 2008. – 720 с.
5. Карасёва М.Ю. Уголовная ответственность за преступления против свободы личности : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / М.Ю. Карасёва. – М., 2007. – 186 с.
6. Уголовное право России. Особенная часть / под ред. А.И. Рарога. – 3-е изд., с изм. и доп. – М. : Эксмо, 2009. – 704 с.
7. Уголовное право. Особенная часть : учебник для вузов / отв. ред.: проф. И.Я. Козаченко, проф. З.А. Незнамова, доц. Г.П. Новоселов. – 3-е изд., изм. и доп. – М. : Норма – Инфра-М, 2001. – 960 с.
8. Тасаков С.В. Нравственные основы норм уголовного права о преступлениях против личности / С.В. Тасаков. – СПб. : Издательство Р. Асланова «Юридический центр Пресс», 2008. – 318 с.
9. Уголовное право. Особенная часть : учебник / под ред. Л.В. Иногамовой-Хегай, А.И. Рарога, А.И. Чучаева. – Изд. 2-е, испр. и доп. – М. : Юридическая фирма «Контракт» ; Инфра-М, 2008. – 800 с.
10. Рарог А.И. Уголовное право России. Части Общая и Особенная : курс лекций / А.И. Рарог, Г.А. Есаков и др. ; Под ред. А.И. Рарога. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : ТК «Велби», Изд-во «Проспект», 2007. – 496 с.
11. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України. – 4-те вид., перероб. та допов. / Відп. ред. С.С. Яценко. – К. : А.С.К., 2005. – 848 с.
12. Уголовное право России. Особенная часть : учебник / под ред. Ф.Р. Сундурова, М.В. Талан. – М. : Статут, 2012. – 943 с.
13. Уголовное право. Особенная часть : учебник / под ред. проф. Л.Д. Гаухмана и проф. С.В. Максимова. – 2-е изд., перераб., доп. – М. : Эксмо, 2005. – 704 с.
14. Зубкова В.И. Ответственность за преступления против личности по законодательству России / В.И. Зубкова. – М. : Норма, 2005. – 256 с.
15. Наумов А.В. Российское уголовное право : курс лекций : в 2 т. – Т. 2: Особенная часть / А.В. Наумов. – М. : Юридическая литература, 2004. – 832 с.



16. Уголовное право России. Части Общая и Особенная : учебник / М.П. Журавлев [и др.] ; Под ред. А.И. Рарога. – 6-е изд., перераб. и доп. – М. : ТК «Велби», Изд-во «Проспект», 2008. – 704 с.
17. Амосов А.Е. Незаконное лишение свободы в уголовном праве России (виды и характеристика) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / А.Е. Амосов. – Владимир, 2008. – 199 с.
18. Закон України «Про психіатричну допомогу» від 22 лютого 2000 р. № 1489-III // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1489-14>.
19. Кримінальне право України: Особлива частина : підручник / Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, В.І. Тютюгін та ін. ; За ред. В.В. Сташиса, В.Я. Тація. – 4-те вид., перероб. і допов. – Х. : Право, 2010. – 608 с.
20. Андрушко А.В. История уголовно-правового противодействия использованию психиатрии в немедицинских целях / А.В. Андрушко // Правовые реформы в постсоветских странах: достижения и проблемы : матер. междунар. науч.-практ. конф. (28-29 марта 2014 г., Кишинев) / орг. ком.: В. Бужор и др. – Кишинев : Iulian, 2014. – С. 235–237.

АНЕГДЕНКО А. Г.,

студентка відділення міжнародного права
Інституту міжнародних відносин
(Київський національний університет
імені Тараса Шевченка)

ЛЬОВІН А. В.,

кандидат юридичних наук,
доцент відділення міжнародного права
Інституту міжнародних відносин
(Київський національний університет
імені Тараса Шевченка)

УДК 341.4

АПЕЛЯЦІЯ НА ПІДСТАВІ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ ПОРУШЕНЬ У МІЖНАРОДНОМУ КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ

Наукова стаття присвячена досить цікавій із науково-теоретичного і практичного погляду проблемі – аналізу практики сучасних міжнародних кримінальних установ щодо апеляції на підставі процесуальних порушень як засобу для забезпечення права обвинуваченого на справедливий судовий розгляд його справи в контексті появи й подальшого розвитку загальних процесуальних норм у межах міжнародного кримінального права.

Ключові слова: апеляція на підставі процесуальних порушень, Нюрнберзький трибунал, Токійський трибунал, Міжнародний трибунал для колишньої Югославії, Спеціальний суд по Сьєрра-Леоне, Міжнародний кримінальний суд, справа Лубанги.

